

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.11.2](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.11.2)

УДК 354:614.2:93(477) «1917/1920»

*В. В. Кононенко,
доктор історичних наук, доцент кафедри правових наук та філософії
Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: 0000-0001-5177-2885*

*В. Г. Дроненко,
кандидат медичних наук, доцент кафедри променевої діагностики, променевої терапії та
онкології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова
ORCID: 0000-0002-4439-9063*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1920 РР.)

*V. V. Kononenko
Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Associate Professor at the Department of Legal Sciences and Philosophy,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*

*V. G. Dronenko
PhD, Associate Professor Department of Oncology,
National Pirogov Memorial Medical University*

GOVERNMENT CONTROL OF RELATIONS IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION IN TIME OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917-1920)

У статті охарактеризовано етапи формування системи державного управління сферою охорони здоров'я у добу національно-визвольної боротьби українського народу за створення власної держави 1917-1920 років. В роботі проаналізовано становлення державної національної системи управління медичною допомогою та санітарною безпекою через створення центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Вказано особливості державного регулювання охороною здоров'я у добу функціонування Української Народної Республіки, Української Держави П. Скоропадського, Директорії УНР, Західно-Української Народної Республіки. Акцентовану увагу на тому, що створення системи управління охороною здоров'я велось паралельно зі формуванням національної законодавчої бази щодо правового статусу, владних повноважень, державних функцій новостворених органів державної влади у цій сфері. Автори також звертають увагу на перешкодах та недоліках формування системи державного регулювання охорони здоров'я у різні етапи українського державотворення зазначеної доби.

The article describes the stages of formation of the system of state management of health care in the days of national liberation struggle of the Ukrainian people for the creation of their own state 1917-1920. The paper analyzes the formation of the state national system of management of health care and sanitary safety through the creation of central and local executive authorities, local self-government bodies. The peculiarities of state regulation of health care in the days of existence of the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian State P. Skoropadsky, the Directory of the Ukrainian People's Republic, the West Ukrainian People's Republic are indicated. Emphasis is

placed on the fact that the creation of a national health management system was carried out in parallel with the formation of a national-legislative framework on the legal status, powers, state functions of the newly created bodies of state power in this field. The authors also draw attention to the obstacles and disadvantages of forming a system of state regulation of health care in different stages of the Ukrainian state-making of the specified period. The work also describes the personal role of Ukrainian physicians, well-known scientists in the establishment of state health care regulation. The authors conclude that the formation of state institutions in this area was closely linked to the struggle for independence and the need to address the top priority tasks in the socio-political and socio-economic spheres, in the fight against internal and external challenges against the Ukrainian state. It is also evident that the least ideologized area of the activity of government, in fact, maintained some consistency in the work, stability of staff and even some continuity in leadership throughout the liberation period. The formation of a system of state regulation in this sphere of social relations was especially difficult against the background of the social and humanitarian crisis, which was caused by the catastrophic consequences of the First World War and the struggle for the preservation of the nation-state.

Ключові слова: державне регулювання; система органів управління; охорона здоров'я; Українська революція; Українська Центральна Рада; Директорія; гетьманат П. Скоропадського.

Key words: state regulation; system of governing bodies; health care; Ukrainian Revolution; Ukrainian Central Rada; Directory; P. Skoropadsky's Hetmanate.

Постановка проблеми. Державне регулювання тісно пов'язане з виконанням державою завдань внутрішньої та зовнішньої політики. Основна мета державного регулювання – забезпечення функціонування держави, державних інститутів та суспільства, що можливе лише при виконанні суспільних запитів, ліквідації недоліків та забезпеченні їх ефективної взаємодії. З відновленням національних державотворчих процесів на території України у березні 1917 р. гостро постало питання становлення власної системи державного регулювання суспільними процесами, у тому числі й у галузі охорони здоров'я. Державне регулювання щодо забезпечення медичної допомоги та санітарної безпеки було особливо актуальним на тлі соціальної та гуманітарної кризи, що була викликана катастрофічними наслідками Першої світової війни та боротьби за збереження національної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі проаналізовані останні наукові дослідження, у яких охарактеризовано як особливості формування національної системи охорони здоров'я, так і загальні аспекти функціонування органів державної влади зазначеного періоду. Серед досліджень варто виділити праці Я. Радиша, Н. Мезенцевої, Л. Буравльова, Р. Піняжко, О. Любінця, Ф. Ступака, Г. Демочко, Р. Пиріга.

Джерельною базою дослідження стали нормативно-правові акти, що регламентували діяльність органів влади зазначеного періоду, та мемуари учасників національно-визвольної боротьби зазначеного періоду.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз етапів формування та особливостей функціонування системи державного регулювання сферою охорони здоров'я у добу національно-визвольної боротьби українського народу за створення власної держави 1917–1920 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення органів управління охороною здоров'я у добу створення національної української держави було тісно пов'язане з формування державного механізму та апарату. Тут варто погодитись з авторами колективної монографії «Державне управління охороною здоров'я в Україні: генеза і перспективи розвитку», що період формування процесу державного управління охороною здоров'я в Україні збігається з визвольною боротьбою українського народу за державну незалежність (1917–1920 рр.) [6, с. 54]. Окрім того, чітко помітна залежність системи охорони здоров'я цього періоду від викликів, які стояли перед державою, періоду її функціонування та загальної системи державної влади. Також варто зазначити, що законодавча база формування загальної системи управління охороною здоров'я була також вкрай недосконалою. Очевидно, це наслідок того, що у попередній період української історії питаннями охорони здоров'я та санітарного стану займалися переважно органи місцевого самоврядування. Навіть Конституція Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. не містила жодного положення, яке б закріплювало права, свободи та обов'язки у сфері охорони здоров'я чи медичного забезпечення [15, с. 175-180].

Вперше, централізований орган, на який покладалося питання охорони здоров'я в Російській імперії, було утворено у 1916 р. – Головне управління державної охорони здоров'я. Проте, навіть тоді створенню єдиної системи організації медичної допомоги в країні заважало підпорядкування органів і закладів охорони здоров'я різним відомствам. Так, медичний департамент Міністерства внутрішніх справ опікувався медичною справою. Питаннями охорони здоров'я опікувалися також земства, міських думи і управи, фабрично-заводська медицина, Всеросійський земський союз, Союз міст, товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця тощо [14, с. 149]. Наприклад, навіть у часи діяльності Української Центральної Ради у віданні Червоного Хреста

знаходилися два хірургічних і п'ять протиепідемічних госпіталів у Києві, два протиепідемічних госпіталі в Конотопі, евакогоспіталь в Одесі, одинадцять польових госпіталів (переважно на території Правобережної України) [9, с. 149].

В часи формування автономної позиції України у складі Російської імперії створення системи державного регулювання охорони здоров'я на деякий час залишилось поза увагою Української Центральної Ради. Так, у «Статуті Вищого Управління Україною» (29 липня 1917 р.) до складу Генерального секретаріату, як уряду України, входило лише 14 генеральних секретарів: у справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгівлі і промисловості, пошти й телеграфу, праці, доріг, генеральний контролер і генеральний писар [15, с. 96].

З часом Центральна Рада, як новостворений революційний орган представництва українського народу, взяла за основу модель управління охороною здоров'я, що була розроблена Тимчасовим урядом Росії [11, с. 27]. Так, у Росії 16 липня 1917 р. з метою загального регулювання у сфері охорони здоров'я було утворено Центральну лікарсько-санітарну раду, яка координувала роботу більше десятка установ та громадських організацій, що опікувалися охороною здоров'я. З моменту утворення Центральної лікарсько-санітарної ради, вона мала статус колегіального органу при Тимчасовому уряді, куди входили представники медичних організацій. Утім зазначимо, що у майбутньому у перші місяці становлення радянської влади в Росії Раду звинуватили у антирадянській позиції та ліквідували її Декретом Ради Народних Комісарів від 16 лютого 1918 р. [4, с. 480].

Формування національної системи державного регулювання медичною та санітарною справою розпочалося лише у жовтні 1917 р. Крайова лікарсько-санітарна рада, як медично-санітарний орган при Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради була утворена на першому Крайовому лікарсько-санітарному з'їзді у м. Києві 15 жовтня 1917 р. [11, с. 28]. Новоутворена рада проіснувала до січня 1918 р. та стала не тільки першим національним медично-санітарним органом автономної України, а й започаткувала централізовану модель управління у сфері охорони здоров'я, оскільки до 1917 р. функції охорони здоров'я покладалися на земські органи – земські збори, земські управи, як виборні органи місцевого самоврядування. Також цією сферою суспільних відносин опікувалися громадські організації.

З часу утворення Рада мала об'єднати функції Головного військово-санітарного управління, Головного управління товариства Червоного Хреста, земської медицини, виконкомом спілки лікарів армії та флоту [10, с. 126]. Резолюцією першого Крайового лікарсько-санітарного з'їзду підтвердила, що створена система охорони здоров'я базувалася на попередніх принципах функціонування: «весь лікарсько-санітарний устрій... повинен базуватись на тих же напрацьованих громадською медичною думкою демократичних основах, на яких раніше будувалась земська медицина» [14, с. 150].

Очолив Крайову лікарсько-санітарну раду вихованець медичного факультету університету св. Володимира Борис Павлович Матюшенко (1883–1944 рр.). Б. Матюшенко став не тільки фундатором системи центрального управління охороною здоров'я в Україні, а й відомим громадським та політичним діячем Української Народної Республіки. Зокрема, був він членом кількох українських урядів, а також перебував у складі української делегації на Паризькій мирній конференції, що тривала від 18 січня 1919 р. до 21 січня 1920 р., яка визначала повоєнне облаштування світу з ініціативи держав-переможниць у Першій світовій війні 1914–1918 рр. Б. Матюшенко фактично стояв біля становлення національної системи державного регулювання охороною здоров'я протягом усього періоду боротьби України за власну державність до вимушеної еміграції до Чехословаччини на початку 1920-х рр.

З проголошенням 22 січня 1918 р. незалежності України четвертим універсалом Української Центральної Ради в республіці наступив етап формування вищих та центральних органів державного управління. Новостворений уряд УНР – Рада Народних Міністрів, вперше у своєму складі мала Департамент охорони здоров'я як орган центральної виконавчої влади, директором якого знову був призначений Б. Матюшенко [10, с. 126]. Невдовзі Департамент очолив Є. Лукасевич, що також був заступником голови Всеукраїнської спілки українських лікарів та редактором часопису «Українські медичні вісті» [11, с. 126].

Із гетьманським переворотом 29 квітня 1918 р. і приходом до влади П. Скоропадського відбулась суттєва реорганізація державного апарату та створена нова система центральних органів виконавчої влади. Для державного управління системою охорони здоров'я було утворено Міністерство народного здоров'я і опікування. Рішення про його створення було прийнято 8 травня 1918 р. [5, с. 141]. Очолив Міністерство В. Любинський. Як стверджує Р. Пиріг, кандидатура В. Любинського, як міністра народного здоров'я і опікування, була визначена П. Скоропадським однією з перших ще напередодні квітневого перевороту та й міністерство створювалося під нього [9, с. 411]. Симпатія до цього міністра лунає у спогадах самого гетьмана, який відгукувався про нього як про гарну, чесну людину, що «в раді ніколи не говорив, свою справу робив» [12, с. 170]. Окрім того, він уживався та знаходив компроміс з усіма політичними партіями. Міністерство народного здоров'я й опікування було визнане «вищим керуючим і доглядаючим органом по всіх справах, які торкаються охорони народного здоров'я й опікування в різних галузях державного і громадського управління» [5, с. 141].

Формування нового міністерства проходило в складній суспільно-політичній та соціально-економічній ситуації. Як згадував сам П. Скоропадський «становище справ було у повному сенсі *tabula rasa*» [12, с. 158]. Утім, як зазначають окремі дослідники, склад працівників міністерств не піддавався перевірці на лояльність новому режимові, тому «багато товаришів міністрів, керівників департаментів, не кажучи вже про простих урядовців, залишилися на своїх місцях» [8, с. 158].

Розуміючи кадровий голод, неможливість повного оновлення урядових інституцій, П. Скоропадський вже в «Грамоті до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. зазначав, що всі міністри і товариші

міністрів звільняються, а усі інші урядовці, які працювали у державних інституціях, залишаються на посадах та продовжують виконання своїх обов'язків [3].

Саме тому, Міністерство здоров'я й опікування успадковувало кадровий склад, матеріальну базу, місцеві управлінські структури та установи попереднього державного органу. У складі Міністерства було утворено медичний департамент (очолив колишній очільник Департаменту народного здоров'я УНР Б. Матюшенко), департамент загальних справ (М. Галаган), санітарний департамент (О. Корчак-Чепурківський), департамент державної опіки (Ю. Вігте), інформаційно-видавничий департамент (Ю. Меленевський). Загальна структура Міністерства виглядала так: чотири департаменти, 16 відділів і кілька допоміжних підрозділів [9, с. 412].

Варто зазначити, що достатньої уваги з боку вищої державної влади Міністерство народного здоров'я й опікування, на нашу думку, так і не отримало. Сам глава Української Держави П. Скоропадський зазначав, що «під час Гетьманства в мене було стільки політичних трагедій, стільки драм і особистих, і політичних, що я не берусь оцінювати, як йшли справи у цьому міністерстві» [12, с. 170].

Діяльність Міністерство народного здоров'я й опікування у добу Гетьманату зводилась до постійної боротьби за державне фінансування. І якщо на боротьбу з інфекційними хворобами гроші якось виділялися, то на вирішення інших завдань їх не було. Загалом медична та санітарна сфера залишалася у вкрай складному становищі. Заважали ефективному розвитку Міністерства й відсутність чіткого розмежування повноважень серед органів виконавчої влади. Значно відставала нормативно-правова база охорони здоров'я, яка була сформована переважно у дореволюційний час та іноді коректувалася у залежності від першочергових завдань.

На місцевому рівні повноваження щодо регулювання охороною здоров'я знову були покладені на губернські або міські санітарні ради, які складалися з представників медичної спільноти [5, с. 141]. Завершення галузевої вертикалі системи управління охороною здоров'я відбулося лише 10 жовтня 1918 р., коли був схвалений Статут уповноважених міністерства на місцях [9, с. 418].

З відновленням Української Народної Республіки та усуненням від влади П. Скоропадського було відновлено діяльність Ради Народних Міністрів. У першому складі Ради Народних Міністрів доби Директорії на чолі з В. Чехівським міністром народного здоров'я знову було призначено Б. Матюшенка. У подальшому в урядах Директорії відповідне міністерство очолювали О. Корчак-Чепурківський (керуючий справами народного здоров'я), М. Білоус (керуючий міністерством народного здоров'я), С. Стемповський (міністр охорони здоров'я) [7, с. 8, 14, 18, 29].

Варто зазначити, що загальне становище країни позначилось на діяльності міністерства. Як видно з аналізу документів засідань Ради Народних Міністрів періоду Директорії питання охорони здоров'я піднімалися вкрай нечасто. Концепції різних урядів УНР у цей час щодо державного будівництва суттєво різнилися. За два роки діяльності Директорії змінилось шість урядів. Сама держава перебувала у ситуації перманентних воєнних дій, різких змін контрольованої владою території, розвитку соціально-економічної кризи, викликаної світовою та громадянською війною [7, с. 31]. Всі ці чинники не сприяли формуванню ефективної системи влади.

Власні традиції охорони здоров'я були й на території Західно-Української Народної Республіки, що виникла з розпадом Австро-Угорської імперії у листопаді 1918 р. Утім, становлення системи державного регулювання охорони здоров'я на території Західної України мало подібні проблеми до Наддніпрянщини. Так, Міністерство здоров'я Австро-Угорської імперії було утворено лише 24 жовтня 1917 р. Серед повноважень новоствореного органу державної влади було запобігання інфекційним та поширеним захворюванням (туберкульоз, венеричні хвороби, алкоголізм); співпраця служби здоров'я з ветеринарною службою в усіх питаннях, що стосуються здоров'я людей, гігієни міст і сіл, гігієни помешкань, гігієни на транспорті та кораблях; турбота про здорове харчування, про здоров'я молоді; гігієна працівників промисловості й інших виробництв; запобігання нещасним випадкам; опіка над хворими (в госпітальях, закладах для розумово хворих, рятувальних закладах); гігієна в'язниць; діяльність аптек і виробництво ліків; опіка над інвалідами війни; лікарська практика, служба допомоги та санітарна статистика [2, с. 35]. На нашу думку, саме в Австро-Угорській імперії у цей час було утворено центральний орган виконавчої влади державного регулювання сферою охорони здоров'я з чітко регламентованими повноваженнями. Інша справа, що в умовах Першої світової війни і наростання відцентрових тенденцій у державі втілити запрограмоване у життя було не можливо.

Саме тому, у ЗУНР створення управлінської системи охорони здоров'я було пов'язане з вирішенням першочергових завдань. Так, у листопаді 1918 р., з початком боротьби держави за збереження незалежності з польськими військами, було введено посаду санітарного шефу при штабі, а у грудні усім повітовим комісарам було наказано призначити повітових санітарних лікарів та створити санітарні комісії [13, с. 106].

9 листопада 1918 р. Українська Національна Рада як національні збори проголосила створення Західно-Української Народної Республіки та сформувала вищий виконавчий орган влади Тимчасовий Державний Секретаріат у складі 14 державних секретарів, серед яких державним секретарем суспільного здоров'я було призначено Івана Куровця. Проте вже наприкінці листопада 1918 р. Державне секретарство суспільного здоров'я було ліквідовано, а у складі Державного секретарства внутрішніх справ було створено відповідний відділ, який очолив товариш (заступник) держсекретаря. [1, с. 58, 65].

Висновки. Таким чином, саме у добу Української революції 1917–1920 рр. в Україні розпочалося становлення національної системи державного регулювання охороною здоров'я. Формування державних інституцій у цій сфері було тісно пов'язаним із боротьбою за незалежність та необхідністю вирішення першочергових завдань у суспільно-політичній та соціально-економічній сферах, у боротьбі з внутрішніми та

зовнішніми викликами проти української державності. На нашу думку, саме через це, державне регулювання у цій сфері завжди відчувало недофінансування. Утім, чітко простежується й те, що ця сфера державного управління, що була найменш заідеологізована, фактично протягом усього періоду визвольних змагань зберігала певну послідовність у роботі, стабільність кадрового складу та навіть певну спадкоємність у керівництві. Окремі із засновників та очільників державних інституцій у сфері охорони здоров'я навіть змогли продовжити свою діяльність в умовах радянської влади. Так, український громадський та політичний діяч Б. Матюшенко мав відношення до становлення державної системи охорони здоров'я протягом усього періоду Української революції, а керуючий справами народного здоров'я Директорії УНР О. Корчак-Чепурківський, що у попередній період очолював санітарний департамент Міністерства народного здоров'я і опікування часів Гетьманату квітня – листопаду 1918 р., продовжив роботу в радянській системі охорони здоров'я. На нашу думку, у майбутньому дослідникам варто більше зупинитися на питаннях характеристики управлінської структури органів державного регулювання охорони здоров'я зазначеного періоду.

Список літератури.

1. Гай-Нижник П. Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). *Краєзнавство*. 2018. №3. С.51–65.
2. Головацький І. Іван Горбачевський (1854–1942): Життєписно-бібліографічний нарис. Львів: НТШ, 1995. 125 с.
3. Грамота до всього українського народу. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003300-18> (дата звернення 8 листопада 2019 р.)
4. Декреты Советской власти. Т. I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. М.: Политиздат, 1957. 640 с.
5. Демочко Г. Охорона здоров'я Українській державі. *Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія*. 2012. Випуск 17. С. 140-144.
6. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генеза і перспективи розвитку: колективна монографія / Радиш Я. Ф., Білинська М. М. та інші. К.: НАДУ, 2013. 424 с.
7. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. / Головний редактор В. Верстюк. Том 1. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. 687 с.
8. Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. К, 2003. 282 с.
9. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.
10. Піняжко Р. О., Любінець О. В. З історії організації медико-санітарної служби Української Народної Республіки. *Україна. Здоров'я нації*. 2013. № 1. С. 125–13.
11. Радиш Я., Мезенцева Н., Буравльов Л. Державне регулювання суспільних відносин у галузі охорони здоров'я України: історичні та правові аспекти. *Медичне право*. 2008. № 1. С. 26–37.
12. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / гол. ред. Я. Пеленський. Київ-Філадельфія: АТ «Книга», 1995. 492 с.
13. Сорока О. Я. Державне регулювання медичної діяльності на Прикарпатті у першій половині ХХ століття. *Державне управління*. 2012. №18. С. 104–110.
14. Ступак Ф. Я. Особливості розвитку охорони здоров'я в Україні у першій половині ХХ століття. *Грані*. 2015. № 1 (117). С.148–152.
15. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: у 4 томах. Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1969. Т. 1 . 151 с.

References.

1. Hai-Nyzhnyk, P. (2018), “Structures of State Power in the West Ukrainian People’s Republic – Western oblast of the Ukrainian People’s Republic (November 1918 – December 1919)”, *Kraieznavstvo*, vol. 3, pp. 51–65.
2. Holovatskyi, I. (1995), “Ivan Gorbachevsky (1854–1942): Biographical and bibliographical sketch”, NTSh, Lviv, Ukraine.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1918), The Law of Ukraine “Charter to all Ukrainian people”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003300-18> (Accessed 08 November 2019).
4. (1957), “Decrees of the Soviet government. T. I. October 25, 1917 – March 16, 1918”, Politizdat, Moskva, Russia.
5. Demochko, H. (2012), “Health care of the Ukrainian state”, *Visnyk KNLU. Seriiia Istoriiia, ekonomika, filosofiiia*, Vol. 17. pp. 140–144.
6. Radysh, Ya. F. and Bilynska, M. M. (2013), “Public health management in Ukraine: genesis and prospects: a collective monograph“, NADU, Kyiv, Ukraine.
7. Verstiuk, V. (2006), “Directory, Council of People’s Ministers of the Ukrainian People’s Republic. November 1918 – November 1920 pp. Doc. and materials. In 2 volumes, 3 parts”, vol. 1, Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, Kyiv, Ukraine.
8. Papakin, H. V. (2003), “Pavlo Skoropadsky: patriot, statesman, man. Historical and archival essays”, Kyiv, Ukraine.
9. Pyrih, R. Ya. (2016), “The activities of the hetmanate governments of Pavlo Skoropadsky: a personal dimension”, In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. Piniashko, R. O. and Liubinets O. V. (2013), "From the history of the organization of the health service of the Ukrainian People's Republic", *Ukraina. Zdorovia natsii*, vol. 1, pp. 125–13.
11. Radysh Ya., Mieziientseva N. and Buravlov L. (2008), "State regulation of public relations in the field of health care of Ukraine: historical and legal aspects", *Medychne pravo*, vol. 1, pp. 26–37.
12. Skoropadskyi, P. (1995), "Memoirs. End 1917 – December 1918", AT "Knyha", Kyiv – Filadelfia, Ukraine.
13. Soroka, O. Ya. (2012), "State regulation of medical activity in the Carpathian region in the first half of the twentieth century", *Derzhavne upravlinnia*, vol. 18, pp. 104–110.
14. Stupak, F. Ya. (2015), "Features of health care development in Ukraine in the first half of the twentieth century", *Hrani*, vol. 1 (117), pp. 148–152.
15. Khrystiuk, P. (1969), "Notes and Materials on the History of the Ukrainian Revolution. 1917–1920: (in 4 volumes)", vol. 1, Vyd-vo Chartoryiskykh, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2019 р.